

A.C. Rosendaal, *Naar een school voor de gereformeerde gezindte. Het christelijk onderwijsconcept van het Gereformeerd Schoolverband (1868-1971)* (Hilversum: Verloren, 2006) 288 p. ISBN 90-6550-922-4. Tevens verschenen als proefschrift aan de Vrije Universiteit 2006.

Het onderwijs kan in Nederland op een grote publieke belangstelling rekenen. Of het nu gaat om het wel of niet toestaan van Islamitische scholen, de invoering van het 'nieuwe leren' of de geringe basisvaardigheden die kinderen tegenwoordig nog zouden hebben, de kwesties staan garant voor een heftig debat waarin voor- en tegenstanders elkaar in de haren vliegen. Men wordt het zelden eens, want argumenten schieten langs elkaar heen. Een studie die ingaat op de vraag waarom meer dan honderd jaar geleden gereformeerde scholen moesten worden opgericht en die de ontwikkeling van het pedagogisch-didactisch gedachtegoed van dat onderwijs beschrijft, komt dan ook op een goed moment. Lezing ervan kan helpen bij het verhelderen en aanscherpen van argumenten in het hedendaags debat.

Dat is overigens niet de inzet van het hier besproken boek, een dissertatie die verdedigd werd aan de Vrije Universiteit met als promotor de historicus G.J. Schutte en als copromotoren de onderwijkskundige J. Carpay en de socioloog D.Th. Kuiper, drie hoogleraren die op hun vakgebied naam hebben gemaakt met studies naar het gereformeerde gedachtegoed. Rosendaal toont zich een waar leerling. Zijn boek biedt een gedegen beschrijving van het Gereformeerd Schoolverband vanaf haar ontstaan in 1868 tot de fusie, in 1971, met de vereniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs (CNS). Daar zit enige ironie in, want de GSV (toen nog GSO; in 1906 werd de naam veranderd), ontstond juist als een afsplitsing van het in 1860 onder meer door de gereformeerde voorman Groen van Prinsterer opgerichte CNS. Men vond het CNS te weinig orthodox en beginselvast. Overigens werkten beide verenigingen door de jaren heen veel samen, zoals Rosendaal laat zien.

Dit boek biedt een zeer gedegen beschrijving van het verloop van het GSV. De reikwijdte is zelfs groter, want de verenigingsgeschiedenis wordt als kapstok gebruikt om uitgebreid stil te staan bij de geschiedenis van het gereformeerd lager onderwijs als geheel met inbegrip van de onderwijzersopleiding en de pedagogisch-didactische beginselen. Het GSV was een overkoepelende organisatie van gereformeerde scholen. Het doel was primair het oprichten van nieuwe gereformeerde scholen. In de beginjaren, toen er nog geen staatssubsidie voor bijzondere scholen was, steunde men lokale initiatieven met beperkte subsidies. Daarnaast, en dat werd in later jaren steeds belangrijker, wilde het verband de kwaliteit van dat onderwijs bevorderen. De vereniging was actief betrokken bij de oprichting van gereformeerde kweekscholen, er werden veel studiebijeenkomsten gehouden en men gaf twee tijdschriften uit en talloze brochures. Bovendien betaalde het Verband dertig procent van het salaris van de hoogleraar Pedagogiek aan de Vrije Universiteit, Waterink, die in ruil daarvoor tevens als pedagogisch adviseur aan het Verband verbonden was.

Een ander aspect van de kwaliteitsbewaking door het GSV waren de schoolvisitaties. Van meet af aan werd gewerkt aan een systeem waarbij districtsgewijs commissies van schooldirecteuren en onderwijzers bij elkaar op bezoek gingen om niet alleen de kwaliteit van het gegeven onderwijs te controleren, maar ook 'om van elkaar te leren', zoals in de richtlijnen die verschillende malen werden opgesteld consequent werd benadrukt. Jammer genoeg, laat Rosendaal niet zien wat er van deze visitatie-bezoeken terecht kwam en wat de resultaten waren.

De argumenten voor verzuilde christelijke scholen zijn genoegzaam bekend en worden in dit boek nog eens in extenso weergegeven. Aardig om te zien is hoe de gereformeerden worstelden met de traditionele geloofsopvatting enerzijds en nieuwe wetenschappelijke inzichten anderzijds. Toch lieten de hoogleraren Bavinck (voorzitter van het GSV in de jaren 1907-1919) en Waterink er geen misverstand over bestaan dat de Bijbel niet bedoeld was als pedagogisch handboek. 'De Bijbel leert ons niet hoe de sterren gaan, maar hoe wij naar de hemel gaan', citeert Rosendaal Bavinck. En Waterink drong er voortdurend op aan dat de gereformeerden gebruik moesten maken van de kennis over leerprocessen uit de psychologie. Tegelijkertijd benadrukte hij dat in een christelijke didactiek het accent noch op het vergaren van kennis zelf, noch op de ervaringen en de leefwereld van de kinderen ('Vom Kinde aus') gebaseerd mag zijn. Dit verzet tegen de 'subjectivering van het kind' vindt tegenwoordig weerklank bij de initiatiefnemers van de beweging Beter Onderwijs Nederland, waaronder de filosoof Ad Verbrugge (ook een vu-man).

Rosendaal beschrijft genoemde ontwikkelingen zeer gedetailleerd, met opsommingen van titels van lezingen en soms paginalange parafrases uit notulen van vergaderingen, brochures en referaten. Hij zal ook nooit vermijden om aan te geven welke personen bij vergaderingen aanwezig waren en het woord voerden. Dat maakt het boek rijk aan details, maar saai om te lezen. Er wordt weinig vergeleken of geanalyseerd. Er komt geen meningsverschil of conflict in voor. Hoewel de 'mannenbroeders' toch niet bekend staan om hun zachtmoedigheid lijkt het wel alsof de vergaderingen en andere bijeenkomsten van het GSV één groot vertoon van eenstemmigheid waren. Er is geen debat, althans het wordt hier niet gereconstrueerd. Het boek leest bijna als een apologie, iets wat nog versterkt wordt doordat de auteur – onbewust omdat hij zoveel navertelt? – Het taalgebruik en de bijbehorende gevoelswaarden van de gereformeerde voorgangers lijkt over te nemen. Er wordt 'klare wijn geschonken' (p. 45); de benoeming van een bepaalde kweekschoolleerling getuigt van 'een vooruitstrevende blik' (p. 100), Waterink houdt 'een belangwekkende voordracht' (p. 213), terwijl uit de tekst niet duidelijk wordt wat er vooruitstrevend of belangwekkend is aan de betreffende gebeurtenis; en het onderwijsbeleid van het GSV in de late jaren vijftig 'anticiperende indringend' op de jongste maatschappelijke, religieuze en pedagogische ontwikkelingen want 'het was immers gefundeerd op een doorleefd mens- en kindbeeld' (p. 227/228).

Die kritiek neemt niet weg dat de geïnteresseerde lezer veel van zijn gading in dit boek kan vinden. Het laat zien dat thema's als de verhouding tussen kerk en staat of de vraag wat en hoe kinderen moeten leren steeds opnieuw terugkomen. Je verstaan met de visies en argumenten van de gereformeerde voormannen van toen kan helpen de waan van de dag te ontstijgen.

Peter Selten

Universiteit Utrecht, Departement Algemene Sociale Wetenschappen